

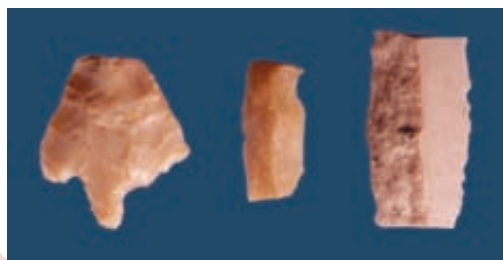
EL CONTEXT ARQUEOLÒGIC DE LA CANAL I DE LA SARGA (ALCOI-XIXONA)

Troballes superficials a l'àrea del mas del Riu-Rau.
Destral i aixola de pedra polida

Roderic Ortiz
Germán Pérez
Llúcia Silvestre
Anna García
Francesc Duarte
Jeroni P. Valor

Des que l'any 1951 es descobriren les pintures de la Sarga (Alcoi), hi ha hagut des d'aleshores molts estudis i referències d'aquest conjunt d'art rupestre prehistòric en la bibliografia arqueològica. No obstant això, faltava un treball integrador que analitzés l'entorn i el poblament associat a aquest jaciment. Així, a mitjan de 1999 un grup d'estudiants i llicenciats de les universitats de València i Alacant, vinculats al Museu Arqueològic d'Alcoi Camil Visiedo Moltó, ens decidírem a realitzar el projecte d'investigació en comú *Context arqueològic de les pintures rupestres de la Sarga. Poblament i paisatge*, amb l'estudi de materials de fons de museus i una prospecció a la vall on es troben enclavades les pintures.

Punta de fletxa i làmines de sílex.
Eneolític. Els Planets

La vall de la Canal i la Sarga es troba repartida entre els termes municipals d'Alcoi i Xixona i és un dels passos que comunica l'Alcoià i el Comtat amb la costa pel port de la Carrasqueta (1.020 m) i amb l'interior per la Foia de Castalla. Envoltada de serralades, forma una unitat geogràfica amb una altitud mitjana de 800-850 m. Els passos menys dificultosos els localitzem cap a l'oest, la Foia de Castalla, i cap al nord, el mas de la Pastora i el barranc de la Batalla, aquest últim per on les escasses i estacionals aigües superficials de la vall troben eixida cap al riu d'Alcoi, l'anomenat rierol del Regall. El fons de la vall es presenta amb sòls amb capacitat d'ús elevada, amb limitacions i riscos d'erosió moderats. Agrícolament són adients per a una utilització moderadament intensiva, conjugada amb pràctiques de consolidació. Els vessants tenen

La Sarga vista des del Corbó.
Àrea amb major concentració de
jaciments arqueològics

majors limitacions i necessiten major cura, cosa que dóna una capacitat d'ús agrícola mitjana (Costa i Matarredona, 1985; Moratalla, 1993).

Tenint en compte aquests condicionants geogràfics, i d'acord amb la disponibilitat de recursos que posseïem per dur endavant el projecte, vam planejar una prospecció extensiva que tingués en compte les diferents bandes altitudinals i de productivitat agropecuària. En concret, vam dividir el territori en tres grans blocs, segons la capacitat agropecuària que observàvem *a priori*: una primera àrea es troba situada al fons de la vall, ocupada en l'actualitat per conreus quasi totalment, cosa que fa que es presente molt transformada; una segona en els vessants de les mun-

tanyes, amb abancalaments i zones ermes, amb boscos oberts de pi blanc principalment i abundosa coberta arbustiva; i, finalment, una tercera àrea formada per les parts més feréstegues de les serres que envolten la vall, en concret la serra dels Plans, el Corbó, la Carrasqueta i la banda meridional del Carrascal de la Font Roja, amb un aprofitament quasi exclusivament cinegètic.

A més, calia repassar els jaciments ja coneguts fins aleshores, de tal manera que poguérem tenir una idea tan ajustada com fos possible de la realitat arqueològica existent a la vall. Si bé la recerca en tossals i abrics és inexcusable, ha sigut en les prospeccions en àrees planes on s'ha extret major informació inèdita. Per altra

banda, hem considerat adient prolongar la recerca fins a l'època romana baiximperial, encara que la datació de les pintures rupestres és prehistòrica, per tal de arribar a explicacions més àmplies de dinàmiques d'aprofitament del territori, alhora que augmentàvem el grau de coneixement de la zona en aquestes èpoques. El treball de camp el vam desenvolupar entre la tardor de 1999 i la primavera de 2000, amb la possibilitat de visitar la zona en diverses èpoques de l'any, segons la maduració dels conreus i la no sempre fàcil permissibilitat dels propietaris.

La Canal.
Vall flanquejada pels
relleus del Corbó (esquerra)
i les Clapisses (dreta)

EL CONTEXT ARQUEOLÒGIC: ELS JACIMENTS I L'EVOLUCIÓ DEL POBLAMENT

La dinàmica del poblament en els períodes que hem estudiat, en línies generals no ens ha donat revelacions massa noves. El patró d'assentament i la perceptibilitat dels jaciments ens mostren una tònica semblant a la de zones pròximes prou estudiades, com a l'Alcoià, el Comtat i la Foia de Castalla.

La penya del Comptador, en un abric al vessant esquerre del barranc de la Batalla, és el jaciment amb materials d'una adscripció cronològica i cultural més antiga, amb evidències d'una indústria lítica possiblement epipaleolítica. També tenim d'ací l'únic fragment de ceràmica cardial de l'àrea, gràcies a un sondeig efectuat per membres del Museu d'Alcoi en els anys vuitanta del segle passat. Segons J. E. Aura, els materials arqueològics recuperats confirmen l'ocupació puntual del lloc, incloent-hi la seua utilització com a necròpolis, al llarg d'un espectre cronològic molt

ampli, el qual arriba des dels moments epipaleolítics ja esmentats fins a l'edat del Bronze. En l'actualitat està en fase d'estudi per l'equip de J. E. Aura (Aura, 2001).

La següent fase cultural detectada correspon a moments del III mil·lenni aC, com és el cas de la cova de la Pastora, suficientment coneguda en la bibliografia arqueològica valenciana, especialment pel seu conjunt funerari d'aquest moment amb alguns aixovars que contenen els característics ídols oculats, així com alguns materials d'època ibèrica i romana, els quals aparegueren en els seus estrats superiors (Visedo, 1959; Gil-Mascarell, 1975). Respecte als jaciments en pla, destaca el jaciment inèdit dels Planets, definit per una concentració de materials arqueològics, entre els quals destaquen fragments ceràmics amb decoració pentinada i una punta

Fragment de ceràmica neolítica
amb decoració impresa "cardial".
La penya del Comptador

La penya del Comptador. Àrea amb
troballes epipaleolítiques, neolítiques
i de l'edat del Bronze. Pas angost
d'un antic camí ramader que travessa
el barranc de la Batalla

de fletxa amb pedúncul i aletes. Es troba localitzat en uns bancals pròxims al case-riu de la Sarga. Aquesta és una zona d'alt rendiment agrícola, on presumiblement tenim un lloc arqueològic resultat de l'hàbitat estable de societats d'economia de producció.

Però no serà fins a l'edat del Bronze quan hi haurà un autèntic esclat de les evidències antròpiques sobre el medi, alhora que es pot començar a albirar una estructuració del territori entre els diversos jaciments que testimonien aquest fenomen. Podem parlar de dos tipus de jaciments segons la ubicació: en cova i sobre tossals. Aquests últims seran assentaments més aviat menuts, dalt de tossals assolellats dels contraforts de les serralades que envolten la vall i amb terra cultivable propera: el tossal de les Mamelludes a la zona meridional; els Plans d'Enmig i la Cornisa de l'Abric 3 a l'est; la clapiassa del Mas del Romà i el tossal del Barranc de la Batalla (prop de la penya del Comptador) al nord; i el mas del Canonge controlant l'eixida de ponent.

Pel que fa a les coves i abrics, en tenim d'aquest moment: la cova del Barranc de la Batalla, associada al poblat immediatament veí i homònim; l'avenc del Pinaret del Mas Nou, al vessant septentrional de la Carrasqueta (Trelis, 1983); i la cova Foradada, pròxima a les pintures de la Sarga. Aquestes dues últimes amb fragments de ceràmica decorada, pròpia del Bronze Tardà.

La cova de la Pastora.
Cavitat utilitzada durant
l'eneolític com a
sepulcre col·lectiu

Ídol de la cova de la Pastora.
Element d'un aixovar funerari
d'època eneolítica

Crani humà amb una
trepanació quirúrgica
de la cova de la Pastora

Fragment ceràmic
amb decoració
puntillada,
del Bronze tardà.
Avenc del Pinaret
del Mas Nou

Finalment, els estrats inferiors del Puig contenen materials del Bronze Final relacionats amb el món dels Camps d'Urnes (Barrachina, 1987). Es tracta d'un jaciment cabdal en la historiografia que analitza el canvi cultural entre l'edat del Bronze i el món ibèric, i ocupa una posició clau de frontissa entre valls com cap altre dels citats.

Si durant el Bronze és quan detectem una ocupació del territori *de facto*, de l'època ibèrica no en tenim menys vestigis: jaciments en vessants o petits tossals amb una vocació clarament agropecuària. El Tossalet, prop de les millors terres de la vall, al costat de l'actual caseriu de la Sarga; el mas de la Penya, als camps septentrionals; el tossal de l'Assegador, de notable importància al trencament d'aigües entre la conca del riu Montnegre i la del riu d'Alcoi, quasi calcant la ubicació que tenia el jaciment molt pròxim del mas del Canonge a l'edat del Bronze; i, per descomptat, el Puig, autèntic referent per a aquesta primera època, el qual anirà perdent pes respecte al jaciment proper de la Serreta a partir de finals del segle IV aC, i sobretot en el segle III aC (Grau, 1998).

Aquest model es desbaratarà amb el control romà del territori. Desapareix l'estructura basada en el domini d'una ciutat i en el seu lloc no en tenim cap altra. El tossal de l'Assegador, el Tossalet i el mas de la Penya semblen continuar habitats al llarg del segle II aC i part del I aC, fins que arribem a l'Alt Imperi amb una única troballa fins ara, que ens parla de la concentració de l'hàbitat: un conjunt de ceràmica fina romana al caseriu de La Sarga, amb *terra sigillata* gàl·lica i hispànica, que arriba fins a principis del segle II dC. Posteriorment, les zones baixes s'abandonen i retrobem materials baiximperials en zones més altes i, per tant, més protegides (Grau, 1996). És el cas concret del jaciment del mas de la Cova, on destaquen ceràmiques A.R.S., que ens daten el jaciment si més no fins a mitjan segle IV dC. D'aquest moment també tenim els pocs materials de la cova de la Pastora ja esmentats.

Una curiositat de l'època romana és l'existència d'un aplic de bronze per a una olla, amb la representació de la figura mitològica d'un Silé, el qual segons la documentació que es conserva al Museu d'Alcoi fou incorporat als fons de dit museu l'any 1947. Provenia de la caseta número 7 de la colònia agroforestal dels Plans, construïda a principis del segle XX (Canales i Segrelles, 1994). Es

tracta d'una àrea summament boscosa i de difícil accés d'aquesta serra. Una batuda per aquesta zona de la colònia agroforestal no ens mostrà cap altre indicatiu d'ocupació romana o anterior. Atesos els vagues indicis que posseïm, no podem més que deixar en suspens el lloc original de la troballa.

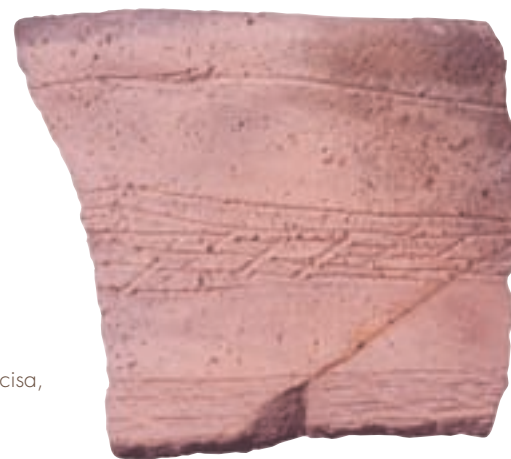
Hi ha altres troballes aïllades que, pel fet d'estar descontextualitzades de conjunts majors o per la poca entitat que tenen, no han sigut detallades en la descripció narrativa anterior. No obstant això, destaquen la destrals i l'aixola de pedra polida trobades pel senyor Adrián Linares en la seva caseta, prop del mas de Riu-Rau, les quals va lliurar al Museu d'Alcoi. En principi semblen de moments eneolítics (III mil·lenni aC), així com les que apareixen en les notícies que tenim de més destrals i aixoles trobades als masos del Romà i de Vilaplana (Vicedo, 1920: 76-77).

LA QÜESTIÓ TÈCNICA

L'estudi arqueològic del poblament al territori de la vall de la Canal i la Sarga ens permet extraure un seguit de consideracions que, encara que no són definitives, ens ajuden a una primera aproximació a la problemàtica del context arqueològic immediat de les pintures rupestres de la Sarga. Si abans del nostre estudi es coneixien mitjanament nombrosos jaciments en aquesta vall, nosaltres hem volgut oferir una breu síntesi del que se'n coneix. Juntament, però, vam decidir de realitzar un treball de prospecció que va ser necessàriament modest i que, entre altres objectius, incloïa el fet de comprovar la ubicació d'aquests jaciments coneguts —d'alguns, només se'n tenia una mínima referència escrita amb llapis sobre una quartilla solta—, i també buscar nous jaciments en el pla, ja que sabíem que els barrancs, tossals i abrics havien sigut profusament prospectats. Com a autèntica novetat, només podem citar el jaciment dels Planets, del qual després vam trobar una possible referència escrita.

La cova Foradada, situada a les immediacions dels abrics de la Sarga, va ser escenari d'unes excavacions l'any 1951, amb motiu del descobriment de les pintures rupestres

Fragment ceràmic amb decoració incisa, del Bronze tardà. Cova Foradada

Tossal de l'Assegador.

Jaciment ibèric que domina el camí
que comunica entre sí la Foia de Castalla
i la vall del riu Alcoi

Aquests mínims resultats nous ens confirmen allò que ja sospitàvem: que la comarca ha sigut objecte de nombroses i llargues passejades i recerques per part de les diverses generacions d'erudits i interessats, majoritàriament d'Alcoi (Segura, 2001). La tasca que cal fer en un futur immediat no és tant la de recarcar nous jaciments com la de sistematitzar tota la informació i fer síntesis útils de la documentació que es conserva.

L'evolució del poblament a la vall de la Sarga i la Canal, com ja comentàvem, ha sigut molt semblant a la de zones pròximes, com la de l'Alcoià, el Comtat i la Foia de Castalla. El criteri d'adscripció cronocultural per a un jaciment s'ha establert per les característiques dels seus materials i els paral·lelismes amb altres jaciments. D'altra

banda, el terme jaciment l'hem equiparat a assentament sense massa convicció, però seguint la tendència clàssica de marcar les troballes superficials del que presumiblement és l'evidència d'unes restes soterrades de major envergadura.

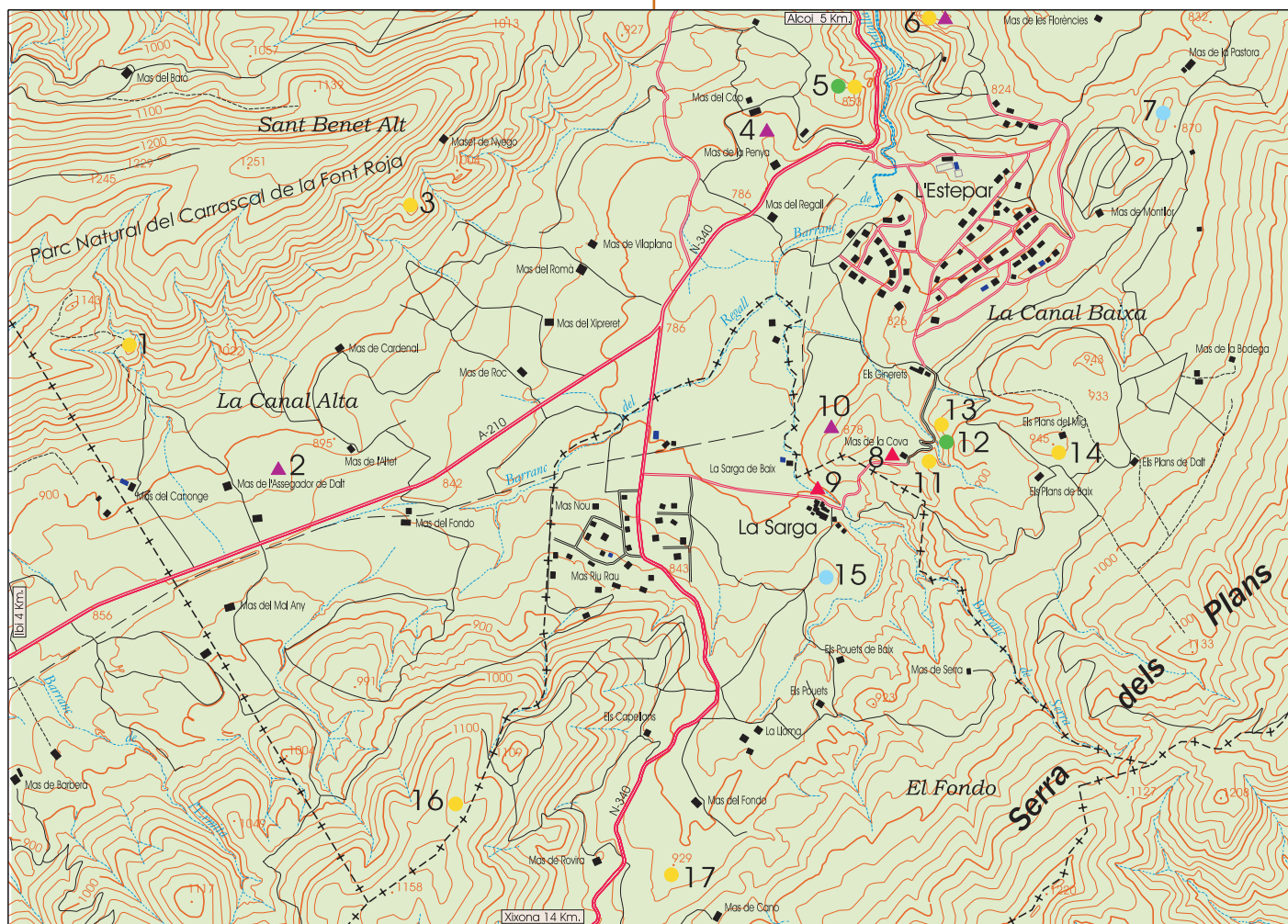
CONSIDERACIONS FINALS

Per finalitzar, només resta fer una última valoració del treball i dels resultats. El treball ha sigut molt modest i amb greus mancances tècniques i operatives, cosa que no ha impedit, miraculosament, de fer quelcom un poc aparent.

La síntesi de materials recuperats a la zona de prospecció, així com als fons del Museu d'Alcoi, ens presenta un territori típic de les comarques centremeridionals valencianes, la qual cosa ens permet de no arriscar-nos en interpretacions venturoses per a les quals, a més, no disposem de la suficient base material: un paleolític inexistent; l'epipaleolític i el neolític poc més que intuït; un bronze ple molt ben representat, però homogeni i pobre en diversitat; un bronze tardà i final encara massa dubtós; l'època ibèrica apreciable però amb massa tòpics; i una època romana "de llibre", amb una *villa* de l'època altimperial i un jaciment d'altura del Baix Imperi.

En definitiva, amb l'estudi de l'àrea immediata de les pintures rupestres, no hem resolt cap qüestió important de les que ens plantejàvem en un principi, en concret la possible localització d'algun jaciment coetani a l'època de realització de les pintures, però almenys serveix per a valorar amb més força altres hipòtesis com la que marca la Sarga com a punt fronterer entre els grups culturals dels primers agricultors i els últims caçadors. Si hem pogut contribuir en alguna cosa al coneixement que tenim d'aquest apassionant moment de la història de les gents que habitaren les nostres terres, benvingut siga.

La Sarga i la Canal. Àrea d'aquest estudi amb els principals jaciments arqueològics citats al text

JACIMENTS DE LA CANAL - LA SARGA

- Epipaleolític-Neolític
- III mil·lenni aC
- Edat del Bronze
- ▲ Època ibèrica
- ▲ Època romana

1. Mas del Canonge
2. Tossal de l'Assegador
3. Clapissa del Mas de Romà
4. Mas de la Penya
5. Penya del Comptador
6. El Puig
7. Cova de la Pastora
8. Mas de la Cova
9. La Sarga
10. El Tossal de la Sarga
11. Cova Foradada
12. Abrics de la Sarga
13. Cornisa Abric 3
14. Els Plans del Mig
15. Els Planets
16. L'avenc del Pinaret del Mas Nou
17. Les Mamelludes

BIBLIOGRAFÍA

- AURA TORTOSA, J. E. (2001). La Penya del Comptador, *Actuacions arqueològiques en la província de Alicante*, Alicante (edició en CD-ROM).
- BARRACHINA, A. (1987). El Bronze Final al poblat del Puig d'Alcoi, *Fonaments*, 6: 131-155.
- BERNABEU AUBAN, J. (1995). Origen y consolidación de las sociedades agrícolas. El País Valenciano entre el Neolítico y la Edad del Bronce, *Actes de les Segones Jornades de arqueologia del País Valencià (Alfaç del Pi, 1994)*, València, pp. 37-59.
- BERNABEU, J., GUITART, I., PASCUAL, J. L. (1989). Reflexiones en torno al patrón de asentamiento en el País Valenciano entre el Neolítico y la Edad del Bronce, *Saguntum-PLAV*, 22: 99-123.
- CANALES MARTÍNEZ, G., SEGRELLES SERRANO, J. A. (1994). La propiedad de la tierra en la colonia agro-forestal "Els Plans" de Alcoy (1908-1945), *Anales de la Universidad de Alicante, Historia Contemporánea*, 10-11: 95-109.
- COSTA MAS, J., MATARREDONA COLL, E. (1985). Los Valles de Alcoy. El medio físico, *Historia de la provincia de Alicante*, I, Murcia, pp. 377-392.
- DELIBES DE CASTRO, G., ABARQUERO MORAS, F. J. (1997). La presencia de Cogotas I en el País Valenciano: acotaciones al tema desde una perspectiva meseteña, *Saguntum-PLAV*, 30: 115-134.
- GIL-MASCARELL, M. (1975). Sobre las cuevas ibéricas del País Valenciano. Materiales y problemas, *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, 11: 281-332.
- GRAU MIRA, I. (1996). La romanización; El Bajo Imperio y el fin de la Antigüedad, *Historia de l'Alcoià, El Comtat y la Foia de Castalla*, vol. I, Alacant, pp. 145-168.
- GRAU MIRA, I. (1998). Aproximación al territorio de época ibérica plena (ss. IV-II aC) en la región centro meridional del País Valenciano, *Arqueología Espacial*, 19-20: 309-321.
- HERNÁNDEZ PÉREZ, M. S. (1995). Arte rupestre en el País Valenciano. Bases para un debate, *Actes de les Segones Jornades de arqueologia del País Valencià (Alfaç del Pi, 1994)*, València, pp. 89-118.
- HERNÁNDEZ PÉREZ, M. S. (1997). Desde la Periferia de El Argar. La Edad del Bronce en las tierras meridionales valencianas, *Saguntum-PLAV*, 30: 93-114.
- MORATALLA JÁVEGA, J. (1994). La agricultura de l'Alcoià-Comtat en época ibérica: datos para su estudio, *Recerques del Museu d'Alcoi*, 3: 121-133.
- SEGURA MARTÍ, J. M. (2001). *Un siglo de descubrimientos y prospecciones arqueológicas en l'Alcoià y el Comtat*. Treball d'investigació del doctorat de la Universitat d'Alacant (inèdit).
- TRELIS MARTÍ, J. (1983). Un fragmento de cerámica del Bronce Tardío de la Sima del Pinaret de Mas Nou. Alcoy (Alicante), *Revista de Fiestas de Moros y Cristianos*, Alcoi, pp. 90-91.
- VICEDO SANFELIPE, R. (1920), *Historia de Alcoy y su región*, Alcoi, Imprenta "El Serpis", vol. I.
- VISEO MOLTÓ, C. (1959). *Alcoy. Geología. Prehistoria*, Alcoi.

